

ГРАМАТИЧНА СИНОНІМІЯ ЯК ВИЯВ БАГАТОГРАННОСТІ МИСЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

дітей, знати й розуміти їх у значно більшому обсязі, ніж хоче навчити цього своїх вихованців, бути поінформованим в питаннях педагогіки і психології, естетики і мистецтвознавства, постійно збагачуватися новими знаннями. Своєю чергою, перший чинник залежить від другого. На уроках музики *потрібно вчити школярів не самої діяльності, а способу, як побачити людину через музичне мистецтво.*

У формуванні особистості у дітей молодшого шкільного віку поступово виявляються такі соціально значущі якості, як доброзичливість, взаємодопомога, доброта та милосердя.

Уроки музики в початкових класах стануть не тільки формою організації навчальної діяльності школярів, а й дієвим засобом формування особистості, “акумулятором дитячого життя”.

1. Амонашвили Ш. А. *Психологические основы педагогики сотрудничества: Книга для учителя. Сост.: Е. Полякова, Э. Печерская, С. Сапаров.* – К., 1991. – 187 с.

2. Іваницький А. І. *Українська народна музична творчість.* – К.: Музична Україна, 1999. – 216 с.

3. Концепція національного виховання // *Рідна школа*, 1995. – № 6.

4. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів / За ред. В. К. Демиденка. – К.: Педагогіка, 1996. – 200 с.

5. Савченко О.Я. *Вимоги до якості початкової освіти // Початкова школа*, 1995. – №7.

6. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори: В 5-т.* – К., 1977 – 1980.

7. Юркевич П. Д. *Философские произведения.* – Л.: Мысль, 1990. – 260 с.

Леся Лужецька, старший викладач кафедри філологічних дисциплін

та методики їх викладання у початковій школі

Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка

ГРАМАТИЧНА СИНОНІМІЯ ЯК ВИЯВ БАГАТОГРАННОСТІ МИСЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

У статті йдеться про явище граматичної синонімії в українській мові, про роль морфологічних і синтаксичних синонімів в оформленні думок та урізноманітненні висловлювань.

Постановка проблеми. Українська мова дуже багата на синоніми, тобто на слова, близькі або тотожні за значенням. Синонімічне багатство нашої мови є одним із невичерпних джерел урізноманітнення вислову. Проте не всі мовці як належить використовують цю лексичну особливість української мови. Досить часто перевагу віддають якомусь одному слову з синонімічного ряду, причому не найкращому. Причини тут різні: недостатній рівень володіння рідною мовою, вплив інших мов, невиваженість у доборі засобів мовного спілкування [5, 33].

Кожен мовець повинен знати, що будь-яку думку можна висловити по-різному, використовуючи для цього не тільки лексичні, але й граматичні засоби. Уживаючи в мовленні різноманітні граматичні конструкції, добиваємось з їх допомогою точності висловлення певної думки, яскравої передачі почуттів, милозвучності своєї мови, уникаємо двозначності фрази та одноманітності тексту.

Зважаючи на актуальність проблеми оволодіння синонімічним багатством української мови, у цій статті зупинимось на питанні граматичної си-

нонімії, розглядаючи це явище як вияв багатогранності мислення українців.

Передача думки завжди безпосередньо пов'язується з добором слів. У підборі лексичного матеріалу важливу роль відіграють синоніми. Вони часто позбавляють і урізноманітнюють текст, сприяють уникненню повторів [4, 4].

Поглиблене вивчення всіх компонентів мовної системи, загальний інтерес до проблем культури мови спричинились до того, що останнім часом дедалі більшу увагу привертають різноманітні способи висловлення того самого змісту думки. А таких способів чимало. Недарма Л.В. Щерба писав, що “розвинена літературна мова являє собою досить складну систему більш чи менш синонімічних засобів вираження” [3, 30]. Синонімічні мовні одиниці можуть відрізнятися смисловими відтінками, емоційним забарвленням, мати неоднакову сферу застосування, і тому вони стають предметом стилістики.

Аналіз останніх досліджень. Питанням граматичної синоніміки присвячено чимало праць. Про синонімічні засоби української мови читаємо у працях В. Ващенко “Стилістичні явища в

ГРАМАТИЧНА СИНОНІМІЯ ЯК ВИЯВ БАГАТОГРАННОСТІ МИСЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

українській мові,” І. Чередниченко “Нариси з загальної стилістики сучасної української мови”, А. Коваль “Практична стилістика української мови”, Н. Бабич “Практична стилістика і культура української мови” та інших. Проте явище граматичної синонімії, хоч давно і привертає увагу дослідників, залишається на сьогодні недостатньо вивченим, на відміну від, скажімо, синонімічних проблем лексики.

Те, що в українській мові існують паралельні граматичні засоби висловлення певного змісту думки, є незаперечним фактом. На цей факт, зокрема на необхідність вибору одного з наявних у мові варіантів, указували О. Потебня, О. Шахматов та інші відомі мовознавці. Проте немає єдності у поглядах на саму суть граматичної синонімії, на її межі у сфері різноманітних мовних явищ: чим визначається синонімічність граматичних одиниць – спільністю змісту чи спільністю граматичного значення; які граматичні одиниці можуть бути синонімічними; цілі конструкції чи частини конструкцій виступають у ролі синонімів?

На думку В. Мельничайка, врахування самих лише формально-граматичних показників не може дати бажаних наслідків у дослідженні проблем граматичної синонімії, бо основа для синонімічних зближень лежить не в граматичній, а в понятійній сфері. Власне спільність змісту є тією основою, що дозволяє зіставляти між собою різні способи висловлення, встановлювати різницю у відтінках значень, у стилістичній забарвленості [3, 31].

Виходячи з вищесказаного, граматичні синоніми – це такі паралельні граматичні одиниці, які передають ті самі явища реальної дійсності чи однорідні відношення і зв’язки між ними.

Мета статті. На основі опрацьованої літератури з проблем граматичної синонімії української мови, а також на основі власних спостережень наголосити на значущості явищ граматичної синонімії в репрезентації своєрідності мисленнєво-мовленнєвих структур українського етносу.

Виклад основного матеріалу. В українській мові функціонує чимало граматичних синонімів. Це, наприклад, повні і короткі форми прикметників (зелений – *зелен*, повний – *повен*); форми ступенів порівняння прикметників (*найбільш зрозумілий* – *найзрозуміліший*); складна і складена форми майбутнього часу дієслів (*ходитиму* – *буду ходити*, *читатиму* – *буду читати*); узгоджені й неузгоджені означення (*університетський гуртожиток* – *гуртожиток університету*, *материна усмішка* – *усмішка матері*); відокремлені члени речення і підрядне речення відповідного типу (*прочитавши книжку* – *коли прочитав книжку*) тощо.

Як бачимо з наведених прикладів (а їх можна продовжити), мова йде про два види граматичних синонімів – морфологічні і синтаксичні. Такі синоніми близькі між собою за змістом думки і за граматичним значенням. Ця “близькість” є незалежною від контексту, тому взаємна заміна цих і подібних до них паралельних варіантів висловлювання можлива практично у всіх випадках, якщо вона стилістично виправдана.

Морфологічні синоніми – це варіанти форм слів на позначення того самого поняття, наприклад: *питає* – *пита*, *літає* – *літа*, *закликає* – *заклика*. Ці форми відповідають літературній нормі, однак другий складник кожної з пар (*пита*, *літа*, *заклика*) трапляється зазвичай у розмовному мовленні та поетичних текстах.

Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер *завива*,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю *підійма* (Тарас Шевченко).

Те саме можна сказати, наприклад, про короткі і повні форми прикметників: *срібен*, *ясен*, *повен* уживаються здебільшого в поетичній мові; *срібний*, *ясний*, *повний* – загальноновживані форми.

Там *повен* двір любистку,
Цвітуть такі жоржини,

І вишні чорноокі стоять до холодів... (Ліна Костенко).

Немає жодної семантичної розбіжності також між складною та складеною формами майбутнього часу дієслів, але сферою вживання вони все-таки відрізняються. Складена форма – більш поширена, вживається в усіх мовних стилях: *буду писати*, *буду просити*. Складна ж форма здебільшого трапляється в художній літературі: 1. Все *шукатиму* зірку провідну... (Леся Українка). 2. Я в людей *не проситиму* сили (Ліна Костенко). 3. Ні, ні! Ніколи, ні! Довіку! Літа *горітиму* в огні... (О. Олесь).

Не відрізняються за значенням, а лише стилістично і паралельні форми інфінітива (*працювати* – *працювать*, *жити* – *жить*, *забути* – *забуть*); жодна з них не є в нашій мові зайвою, обидві збагачують мову, увиразнюють мовлення, урізноманітнюють висловлювання. Інфінітивних форм із суфіксом -ть чимало в художній літературі, особливо в поетичних творах: 1. Щоб *жить* – ні в кого права не питаюся (П. Тичина). 2. *Не чуть* плачу, ні гармати, тільки вітер віє... (Тарас Шевченко). 3. Зректись себе, *забуть* ім’я, всесвітнім соромом покритись... (О. Олесь). 4. Завмерти, слухати, *не дихать*, зненацька думку *перервать*. Тієї паузи безвихідь красивим жартом *рятувать* (Ліна Костенко).

ГРАМАТИЧНА СИНОНІМІЯ ЯК ВИЯВ БАГАТОГРАННОСТІ МИСЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

Абсолютними морфологічними синонімами вважають форми пасивних дієприкметників минулого часу із суфіксами -т, -ен: *скинутий – скинений, підтягнутий – підтягнений, затиснутий – затиснений*.

Поряд з морфологічними синонімами широко вживаними в українській мові є і синтаксичні. Синтаксичні синоніми – це різноструктурні конструкції, що мають спільне граматичне значення, але різняться між собою смисловими відтінками, стилістичними особливостями при тотальному лексичному складі, тобто за наявності в їхній структурі однакових лексем у номінативній функції [2, 179].

В українській мові функціонують синтаксичні синоніми як рівня словосполучення (*продовжити читати – продовжити читання; писати батькові – писати до батька*); так і речення (1. *Я хочу додому. – Мені хочеться додому.* 2. *Доц змив усі сліди. – Доцем змило всі сліди*).

Одним із виявів синтаксичної синонімії є, наприклад, паралельне вживання сполучникових та безсполучникових речень: *Будемо відпочивати в Карпатах, бо любимо ці гори і Будемо відпочивати в Карпатах – любимо ці гори*.

Урізноманітнення висловлювання забезпечують і такі паралельні синтаксичні конструкції (синтаксичні синоніми): підрядне речення часу – дієприслівниковий зворот, наприклад: *Марійка згадала про це, коли повернулася додому і Марійка згадала про це, повернувшись додому*; підрядне означальне речення – дієприкметниковий зворот, наприклад: *На галявині, що була залита сонцем, усе зеленіло і На галявині, залитій сонцем, усе зеленіло*.

Дуже цікавими в українській мові є безособові дієслівні форми на -но, -то, які значною мірою увиразнюють мовлення, часто вживаються в художній літературі.

Безособові конструкції характеризуються тим, що в них увагу висловлювання зосереджено на присудку, який поглинає підметовість, затирає її. А там, де присудок дієслівний, ця дієслівність стає домінуючою в реченні й надає мові особливої енергійності і, разом з тим, своєрідної сили виразу думки та почувань, а також експресивності [1, 160].

В українській мові досить поширені безособові речення з присудком на -но, -то. Ці конструкції можуть навіть мати паралелі з підметовими. Але мовлення часто обирає собі саме безпідметові типи, бо бажає зосередити силу вислову на дієслівності: 1. *Без жалю загублено силу* (П. Грабовський). 2. *Ой у житі, в житі козаченька вбито* (3 нар. пісні).

Тут можливі такі конструкції:

1. *Без жалю загублена сила.*
2. *Ой у житі, в житі козаченько вбитий* [1, 160].

Висновки. На основі аналізу досліджень мовознавців та методистів з проблем граматичної синонімії, а також виходячи із власних спостережень цього, без сумніву, унікального мовного явища, доходимо висновку, що українська мова має в своєму арсеналі невичерпне синонімічне багатство, що дозволяє українцям багатогранно мислити, зрозуміло висловлюватися, уміло посплугувачись у мовленні граматичними (морфологічними та синтаксичними) синонімами.

Кожна освічена людина повинна розвивати в собі мовне чуття, щоб уміти вибрати з кількох можливих синонімічних варіантів найбільш точний, стилістично доречний, який найкраще надається для конкретної ситуації спілкування.

Проблема, на якій ми зосередили увагу в цій статті, потребує подальшого вивчення, оскільки низка питань теоретичного і практичного характеру ще не повністю висвітлені, а практика повсякденного мовлення вимагає доброго володіння синонімікою рідної мови, в тому числі й граматичною.

1. Ващенко В. С. *Стилістичні явища в українській мові*. Ч. 1. – Харків: Видавництво Харківського ордена трудового червоного прапора державного університету імені О. М. Горького, 1958. – 228 с.

2. Коваль А.П. *Практична стилістика сучасної української мови*. – К.: Вища школа, 1987. – 350 с.

3. Мельничайко В. *Про граматичну синонімію // Урок української*. – 2008. – № 1 – 2. – С. 30 – 32.

4. Полюга Л. М. *Словник синонімів української мови*. – К.: Довіра, 2001. – 447 с.

5. Пономарів О. *Культура слова. Мовностилістичні поради*. – К.: Либідь, 1999. – 239 с.

± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ±

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Мистецтво, – найкращий доказ, що душа наша не тільки може розрізняти істину, але може безпосередньо почувати її...”

Костянтин Ушинський
видатний педагог класик

“Успіх – це встигнути”.

Марина Цвєтаєва
російська поетеса

± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ±